

СМІРНОВ А. С.,

кандидат медичних наук, доцент,

докторант

(Дніпровський державний

університет внутрішніх справ)

ORCID ID: 0009-0006-5599-0939

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.109>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В НЕВИРОБНИЧІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

У запропонованій статті автором здійснено дослідження методології проблеми запобігання корупції в невинробничій сфері України.

Сучасні складні внутрішньо- та зовнішньополітичні відносини в країні роблять надзвичайно важливим та актуальним проведення наукових досліджень у сфері запобігання корупції, особливо в такій малодослідженій галузі, як невинробничий сектор України.

Деякі вчені наголошують на необхідності використання методології наукового пізнання в наукових дослідженнях. Зокрема, на цьому наголошували у своїх працях В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов та С.А. Мушнікова. Крім того, в ході наукових досліджень слід застосовувати методологічні підходи, зокрема системно-структурний підхід та синергетичний підхід. У процесі еволюції та запозичення слова методологія в галузі кримінологічної науки виникли такі поняття, як: «методологія дослідження кримінологічної діяльності» та «методологія дослідження кримінологічних принципів».

Однак автор зазначає, що в ході кримінологічних досліджень доцільно використовувати не лише кримінологічні методи, а й загальнонаукові методи. Це, зокрема, дозволить ширше оглянути предмет дослідження та краще описати кримінологічні явища.

Автор наголошує, що для всебічного вивчення проблеми запобігання корупції в невинробничому секторі України доцільно використовувати цілий спектр методологічного розмаїття наукових знань, принципів, підходів та методів. Зокрема, до діалектичних принципів належать принципи загального зв'язку, суперечності, історизму та єдності історичного та логічного. Методологічні підходи включають системно-структурний та синергетичний. Серед загальнонаукових методів варто обрати такі: порівняння, абстракцію, аналіз та синтез, моделювання, індукцію, дедукцію та абстракцію. Серед спеціальних наукових методів доцільно використовувати методи порівняльного та правового регулювання.

Ключові слова: невинробнича сфера, корупція, методологія, запобігання корупції, кримінологічна діяльність.

Smirnov A. S. Methodology for researching the problem of preventing corruption in the nonproductive sector of Ukraine

In the proposed article, the author studies the methodology of the problem of preventing corruption in the non-productive sphere of Ukraine.

The current complex internal and external political relations in the country make it extremely important and urgent to conduct scientific research in the field of corruption prevention, especially in such an under-researched area as the non-productive sector of Ukraine.

Some scholars emphasize the need to use the methodology of scientific knowledge in scientific research. In particular, this was emphasized in their works by V.I. Zatserkovnyi, I.V. Tishaiev, V.K. Demydov and S.A. Mushnikova. In addition, methodological approaches should be applied in the course of scientific research, in particular, the system-structural approach and the synergistic approach. In the course of evolution and borrowing of the word methodology, in the field of criminological science, such concepts as: «methodology of research of criminological activity» and «methodology of research of criminological principles».

However, the author notes that in the course of criminological research, it is worthwhile to use not only criminological methods, but also general scientific methods. This, in particular, will allow for a broader view of the subject matter of the research and a better description of criminological phenomena.

The author emphasizes that in order to comprehensively study the problem of preventing corruption in the non-productive sector of Ukraine, it is advisable to use a whole range of methodological diversity of scientific knowledge, principles, approaches and methods. In particular, the dialectical principles include the principles of general connection, contradiction, historicism, and the unity of the historical and logical. Methodological approaches include systemic-structural and synergistic. Among the general scientific methods, it is worth choosing the following: comparison, abstraction, analysis and synthesis, modeling, induction, deduction, and abstraction. Among the special scientific methods, it is advisable to use the comparative and legal regulation methods.

Key words: *non-productive sector, corruption, methodology, prevention of corruption, criminological activity.*

Постановка проблеми. Свого часу В.В. Голіна писав, що наукові знання досягаються тільки за умови, якщо вивчення, дослідження будь-яких об'єктів і явищ проводиться відповідно до вимог теорії пізнання, тобто науки про природу пізнання, його сутність і закономірність. Вихідною точкою цієї теорії є методологія – вчення про шляхи і засоби, за допомогою яких вирішуються завдання наукового пізнання [1, с. 15].

З цього, варто погодитись із К.В. Ростовською, що наукові дослідження у сфері антикорупційної політики дозволяють оперативно виявляти реакцію суспільства на законодавчі ініціативи у цій сфері, створювати найбільш дієві алгоритми боротьби із корупцією, розробляти нові та удосконалювати існуючі методи протидії цьому негативному явищу, прогнозувати їх наслідки та ефективно запозичувати іноземний досвід. Вирішення проблем ефективної антикорупційної політики значною мірою залежить від того, наскільки правильно і глибоко розуміється сутність такої політики. З'ясування сутності антикорупційної політики є надзвичайно важливим як у теоретичному, так і в практичному плані [2, с. 52–53].

В той же час, погоджуємось із С.С. Конах, що в умовах ринкової економіки послуга виступає як товар і займає важливе місце як в економіці, так і в житті людини в цілому. На думку науковця це пов'язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку новими товарами, з швидким зростанням науково-технічного прогресу. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових, освітніх, туристично-рекреаційних, страхових видів послуг [3, с. 47–48] та ефективної державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Все це, зумовлює необхідність та підвищує актуальність проведення наукових досліджень у сфері запобігання корупції, тим паче в такій малодослідженій галузі, як невинна сфера України.

Дослідження окремих питань кримінологічної діяльності в невинній сфері України здійснювали такі вітчизняні вчені: О.В. Акімова, Д.О. Анісімов, А.В. Андрушко, К.А. Бабенко, О.С. Бондаренко, А.А. Буравська, Н.Г. Діденко, О.О. Дриголь, Н.О. Жукова, М.В. Кондрашова, А.П. Кривенков, С.Ж. Лазаренко, В.І. Мельниченко, О.О. Пищуліна, А.В. Стаднік, О.П. Тараненко, О.Г. Хрімль, В.В. Шаблистий та інші. Однак,

методологічні аспекти кримінологічної діяльності в невинробничій сфері України авторами не досліджувались.

Мета статті полягає у дослідженні методології проблеми запобігання корупції в невинробничій сфері України.

Виклад основного матеріалу. Згідно економічного словника Й.С. Завадського, Т.В. Осовської та О.О. Юшкевич метод (англ. method) – спосіб досягнення якої-небудь мети, вирішення конкретного завдання або ж сукупність прийомів освоєння дійсності. Звідси методичний – здійснюваний за певним планом, дуже послідовний, систематичний [4, с. 184]. За М.В. Цвіком та О.В. Петришиним метод – це спосіб пізнання, формулювання наукових гіпотез, перевірки доказовості висновків за допомогою різних конкретних засобів та прийомів [5, с. 26].

Науковий метод (англ. scientific method) – відомий метод дослідження, що включає в себе такі підпроцеси, як спостереження, аналіз і синтез [4, с. 196–197]. Проте, окремо слід наголосити, що науковий метод не варто ототожнювати з методикою.

Зокрема, окремі науковці наголошують, що метод наукового дослідження слід відрізнати від методики, яка може застосовуватися у будь-якій (необов'язково науковій) діяльності. На їх переконання методика розуміється як сукупність практичних способів ефективного здійснення будь-якої діяльності, зокрема, технічних засобів збирання, зберігання, систематизації та узагальнення інформації в процесі наукового дослідження – складання плану дослідження, вивчення літератури, архівних матеріалів, юридичної практики, їх конспектування і фіксація та ін. Наприклад, наголошує О.В. Петришин, методика проведення слідчих дій входить до складу предмета дослідження криміналістики як прикладної юридичної дисципліни [5, с. 27].

Від слова метод (англ. method) в подальшому утворилося слово методологія (англ. methodology). Де «ology» суфікс «-ологія» похідне від грецького слова «logos» – знання або вчення [6, с. 14].

Так, методологія (англ. methodology) – вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа. Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [4, с. 185]. На думку, М.В. Цвіка та О.В. Петришина під методологією розуміється як теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження. Методологія відображає певний кут зору на предметне поле дослідження, який висвітлює увесь процес досягнення наукового результату, передбачає використання відповідних засобів, прийомів та способів пізнання [5, с. 25].

П.М. Рабінович під методологією розуміє – а) систему підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження, а також б) вчення, теорія про їх використання в пізнанні державно-правових закономірностей. До складу цієї методології на його думку, входять:

- філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний, метафізичний та ін., визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей і можливостей їх пізнання, здобуття об'єктивно істинних знань щодо них);

- загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або у більшості наук (структурний, функціональний методи, сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури: аналіз, синтез і ін.);

- групові методи, тобто такі, котрі застосовуються лише у певній групі наук, наприклад зазначає науковець, тільки у суспільствознавстві (метод конкретно-соціологічного дослідження);

- спеціальні методи, тобто такі, котрі прийняті для дослідження предмета лише юридичної науки (способи уясування (тлумачення) норм права, своєрідні методи узагальнення юридичної практики);

- дослідницькі методи автор розподіляє дещо умовно на емпіричні (способи виявлення, фіксування, збирання, систематизації інформації про державно-правові явища)

і теоретичні (способи пояснення, тлумачення зібраних даних, побудови понять, концепцій, прогнозів і ін.) [7, с. 181].

В свою чергу власне визначення методології дослідження запропонувала К.В. Ростовська на сторінках докторської дисертації за темою: «Адміністративно-правові основи державної антикорупційної політики в Україні».

Так, на думку автора, методологія дослідження є багатогранним поняттям, що вміщує в собі світоглядне вчення, завдяки якому здійснюється пізнання державної антикорупційної політики, а також конкретні методи дослідження, завдяки яким вирішуються дослідницькі завдання щодо розроблення цілісної теоретико-прикладної концепції державної антикорупційної політики та визначення її сутності, розвитку та удосконалення правового регулювання [2, с. 67].

А. Крижановський запропонував власне бачення кримінологічної методології в ході дослідження методологічних та методичних засад кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів Національної поліції України.

Зокрема, автор зазначає, що у кримінології методологія – це сукупність прийомів, способів, шляхів і засобів, що використовуються для аналізу і оцінки інформації про злочинність, про особистість злочинця з метою створення ефективних заходів запобігання злочинам і профілактиці злочинності [8, с. 126].

Таким чином, перш ніж перейти до дослідження практики використання кримінологічної методології в межах наукових досліджень вітчизняних фахівців. Варто, в першу чергу поглянути на її кримінологічні методи.

Так, С.А. Шалгунова зазначає, що для збирання і оброблення кримінологічної інформації практикується застосування різних методів. Серед них виділяють наступні основні методи:

1. Соціологічний (анкетування, інтерв'ювання, вивчення документів, експеримент, метод експертних оцінок тощо). Вони, наголошує автор, дають змогу глибше пізнати соціальний аспект явищ, процес їх детермінації, зібрати емпіричний матеріал, що характеризує як стан і динаміку злочинності в цілому, так і окремих її видів, предметніше з'ясувати чинники злочинності та розробити заходи боротьби з нею.

2. Статистичний метод, дозволяє дослідити масив злочинів і за допомогою отриманих показників встановити закономірності і взаємозалежності їх розвитку, перейти від випадкового й одиничного до стійкого і закономірного, побачити якісні ознаки досліджуваного явища.

3. Історико-порівняльний допомагає вивчити тенденції розвитку злочинності, зміни її стану і структури за той чи інший період, без чого неможливо розробити ефективні заходи протидії їй.

4. Психологічні (наприклад, соціометрії, тестування) слугують для вивчення співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в поведінці злочинця, процесу формування антисоціальних властивостей особи, виникнення злочинного наміру, мотивації злочинів тощо.

5. Системний аналіз дає змогу розглядати злочинність як феномен, для якого характерні певні зв'язки між складовими елементами, з одного боку, а з другого – між злочинністю та іншими соціальними явищами і процесами, які впливають на неї.

6. Математичний метод – за допомогою цього методу піддаються математичному аналізу статистичні закономірності [9, с. 35].

Запропонований вище С.А. Шалгуновою перелік методів, які можуть бути використані під час проведення кримінологічних досліджень узгоджується із усталеною кримінологічною практикою. Зокрема, цієї класифікації дотримуються І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд, С.Ю. Лукашевич, В.Ф. Оболенцев, О.Ю. Шостко, О.Ю. Юрченко, Б.М. Головкін, А.С. Лукаш тощо [1, с. 15].

Як можемо зрозуміти, в ході кримінологічних досліджень варто використовувати не тільки, безпосередньо кримінологічні методи, а в тому числі і загальнонаукові методи. Це, зокрема, дозволить більш широко поглянути на предмет досліджуваного питання, і більш якісно описати кримінологічні явища.

А.І. Грабченко, В.О. Федорович, Я.М. Гаращенко загальнонаукові методи дослідження поділяють на три великі групи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимір, експеримент, моніторинг); методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, уявний експеримент, формалізація, аксіоматичний метод або дедуктивно-аксіоматичний); загальні методи, використовувані як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абдукція, моделювання, аналогія, історичний і логічний методи, метод графів). Крім вищезгаданих загальнонаукових методів дослідження науковці виділяються й спеціальні методи. До них належать: морфологічний аналіз, синектика, метод Монте-Карло, метод найменших квадратів, тестування, моніторинг і т.д. [10, с. 16].

Окрім цього, під час наукового дослідження варто застосовувати методологічні підходи, зокрема це системно-структурний підхід та синергетичний підхід.

Так, до основних принципів системного підходу дослідження Я.М. Гаращенко відносить:

– підхід до досліджуваної проблеми як до цілого і уявлення, що впливають звідси, про середовище системи і її елементів;

– поняття системи конкретизується через поняття «зв'язки»; серед різних типів зв'язків особливе місце займають системоутворювальні зв'язки;

– стійкі зв'язки утворюють структуру системи, тобто забезпечують її впорядкованість; спрямованість цієї впорядкованості характеризує організацію системи;

– структура, у свою чергу, може характеризуватися як по горизонталі (зв'язки між однотипними компонентами системи), так і по вертикалі; вертикальна структура припускає виділення різних рівнів системи і наявність ієрархії цих рівнів;

– зв'язок між різними рівнями реалізується за допомогою керування [10, с. 33–34].

В свою чергу синергетика, на переконання зазначеного вище автора, намагається відповісти на запитання, як утворилися всі ті макросистеми, у яких ми живемо. Вона змінила уявлення про світ, про народження матерії, походження і еволюцію Всесвіту, Землі, життя на землі, про природу і еволюцію людини. З погляду синергетики, багатоваріативність, розмаїтість шляхів, випадковість, навіть хаотичність (безладдя), альтернативи є конструктивними складовими механізмів самоорганізації складних систем. Концепція самоорганізації виділяє універсальні закономірності для всіх явищ, де превалюють невідновуваність, нелінійність (багатоваріативність), флуктуації (випадкові зміни, відхилення) і біфуркації (від лат. *furcatus* – розділений; переломна точка в розвитку системи). Область синергетики, таким чином, на переконання автора, охоплює всі явища, у яких яким-небудь образом присутні асиметрія, антиномії [10, с. 35].

Окрім науковців, наголошують, щодо необхідності використання під час наукових досліджень методології наукового пізнання. Зокрема, про це наголошували у своїх роботах В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов та С.А. Мушнікова.

Так, зазначені вище науковці наголошують, що до діалектичних принципів пізнання слід віднести:

1) принцип загального зв'язку впливає з основного положення філософії про матеріальну єдність навколишнього світу, де існує безліч зв'язків між предметами та явищами, які можуть виявлятися як безпосередньо, так і опосередковано;

2) принцип загального розвитку. Безперервно виникає щось нове в усіх явищах природи та суспільства, в духовному житті людини. Перебіг багатьох процесів відбувається від простого до складного, від нижчого до вищого, за висхідною лінією;

3) принцип діалектичної суперечності ґрунтується на законі єдності та боротьби протилежностей, який полягає в тому, що між різними сторонами предмета чи явища є не тільки протилежності й взаємні винятки, а між ними існує єдність;

4) принцип діалектичного заперечення базується на загальному законі заперечення, і має в необхідності додержання наступності під час переходу від старого до нового, від попереднього до наступного. При цьому заперечення попереднього є не абсолютним, а лише відносним, чим і забезпечується спіралеподібний розвиток процесів і явищ у природі та суспільстві;

5) принцип історизму передбачає активне застосування порівняльно– історичного методу – сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються;

6) принцип єдності історичного і логічного заснований на переконанні, що структура об'єкта є продуктом його еволюції і відбиває її основні етапи;

7) принцип системності дає змогу визначити стратегію наукового дослідження. Будь-який предмет повинен розглядатись як упорядкована єдність відносно самостійних частин або сторін (підсистем, елементів), кожна з яких виконує певні функції в житті цього предмета;

8) принцип єдності аналізу і синтезу;

9) принцип сходження від абстрактного до конкретного доповнює і конкретизує розглянутий вище принцип єдності аналізу і синтезу, оскільки абстрагування є вид аналізу, при якому виділяються сторони предмета, які в дійсності самостійно не існують [11, с. 56–57].

В ході еволюції та запозичення слова методологія, у сфері кримінологічної науки було сформовано такі поняття, як: «методологія дослідження кримінологічної діяльності» та «методологія дослідження кримінологічних засад».

Так, І.І. Войтович в рамках докторської дисертації за темою: «Кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки» запропонував науковій спільноті власне авторське розуміння методології дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки.

Зокрема, на думку автора, під методологією дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки слід розуміти наведену сукупність принципів (об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, комплексності, детермінізму, розвитку, єдності теоретичного та емпіричного, а також теорії та практики), підходів (комплексного, системного та синергетичного) і методів пізнання (загального філософського діалектичного методу; загальнонаукових методів: формально-логічних методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також абстрагування, системно-структурного, історичного та порівняльного методів; конкретно-наукових методів дослідження, серед яких базовими є спеціальні методи юридичної науки (формально-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного моделювання) поряд із методами інших наук, зокрема, соціології (метод опитування, вивчення документів) та статистики (групування, узагальнення показників тощо)), а також історико-правовий порівняльний метод, яка, на думку автора, є найоптимальнішою для розв'язання визначених вище дослідницьких завдань, оскільки забезпечує отримання достовірних та науково-обґрунтованих висновків про предмет дослідження, а також формування пропозицій за для забезпечення підвищення ефективності механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні [12, с. 84–85].

С.І. Спільник приділяв увагу методології дослідження кримінологічної діяльності в рамках дисертаційного дослідження за темою: «Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності державної кримінально-виконавчої служби України».

Зокрема, методологічним інструментарієм проведення дослідження стали: 1) універсальні гносеологічні принципи (всебічності і повноти, об'єктивності, історизму, єдності теорії й практики); 2) положення наукових теорій, зокрема правоохоронної діяльності, професійної діяльності, запобіжної діяльності тощо; 3) методологічні підходи, а саме: синергетичний, діалектичний, системний, комплексний, аксіологічний; 4) загальнонаукові й конкретно-наукові методи пізнання. Серед загальних методів дослідження у дисертації автором використано методи аналізу та синтезу, що дозволили з'ясувати суттєві ознаки досліджуваних категорій, серед яких кримінологічна діяльність, суб'єктний склад Державної кримінально-виконавчої служби України тощо, а також здійснити їх поділ на частини та види; методи індукції та дедукції – дозволили зробити висновки про сутність кримінологічної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України та сформувати уявлення про кримінологічну діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України на основі судження про окремі її елементи; за допомогою історико-правового методу з'ясовано стан наукових досліджень кримінологічної діяльності загалом та кримінологічної діяльності

Державної кримінально-виконавчої служби України зокрема; системно-структурний метод став основою пізнання внутрішньої будови кримінологічної діяльності ДКВС як складного правового явища та дозволив зв'язувати зв'язки між окремими її елементами (розділи 3 та 4); функціональний метод використано при зв'язуванні основних напрямів здійснення кримінологічної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, тобто її функцій. До спеціально-наукових методів пізнання віднесено формально-догматичний метод – надав можливість сформулювати дефініцію поняття кримінологічна діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України та зв'язувати її характерні риси; порівняльний метод – при визначенні спільного, схожого та відмінного кримінологічної діяльності ДКВС з подібною діяльністю інших суб'єктів, наділених державно-владними повноваженнями, а також кримінологічної діяльності з суміжними поняттями, серед яких правоохоронна діяльність, запобіжна діяльність тощо; за допомогою компаративістського методу (методу порівняльного правознавства) співставлено кримінологічну діяльність, що здійснюється пенітенціарними установами та органами в Україні та деяких європейських державах; при підготовці рекомендацій та пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства з питань здійснення кримінологічної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, використано метод правового моделювання; при вивченні емпіричної бази досліджено використано соціологічні методи [13, с. 355–356].

Н.В. Сидоренко в ході написання докторської дисертації за темою: «Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України» було визначено методологію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України – до теоретичного інструментарію дослідження кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України слід віднести: 1) принципи наукового пізнання (всебічність, повнота, об'єктивність, історизм); 2) наукові парадигми (соціального натуралізму, антропологічна); 3) синергетичний, діалектичний, системний, комплексний підходи; 4) загальнонаукові (аналіз та синтез, індукції та дедукції, системно-структурний методи) й спеціально-наукові методи пізнання (формально-догматичний, соціологічний, порівняльний, компаративістський, правового моделювання) [14, с. 384–385].

Отже, задля всебічності дослідження проблеми запобігання корупції в невиробничій сфері України, доцільно використовувати цілий спектр методологічного різноманіття наукового пізнання, принципів, підходів та методів. Зокрема, серед діалектичних варто виділити принципи загального зв'язку, суперечності, історизму, єдності історичного і логічного. Серед методологічних підходів: системно-структурний та синергетичний. З-посеред загальнонаукових варто обрати методи: порівняння, абстрагування, аналізу та синтезу, моделювання, індукції, дедукції, а також абдукції. Серед спеціально-наукових методів доцільно використовувати: компаративістський та метод правового регулювання. В подальшому актуальним вбачається дослідження окремих питань, щодо запобігання корупції у сфері туристичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / За заг. ред. В.В. Голіни. Харків : Право, 2009. 288 с.
2. Ростовська К.В. Адміністративно-правові основи державної антикорупційної політики в Україні : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2019. 456 с.
3. Конач С.С. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «сфера послуг». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 12. С. 46–49.
4. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. Київ : Кондор, 2006. 365 с.
5. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / За ред. д-ра юрид. наук., проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

6. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень : навч. посібник. Харків : НТУ «ХП», 2009. 142 с.
7. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 192 с.
8. Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів Національної поліції. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2018. Випуск 889. Номер 1. С. 125–131.
9. Кримінологія : навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність») / За заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с.
10. Горбченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень : навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2009. 142 с.
11. Зацерковний В.І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
12. Войтович І.І. Кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 394 с.
13. Спільник С.І. Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності державної кримінально-виконавчої служби України : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2021. 412 с.
14. Сидоренко Н.С. Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства України : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 452 с.
15. Anisimov D.O. Social condition of criminal liability for the illegal influence on the results of official sports competitions. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2019. Volume 2. С. 8–14.

